

EDÍCIA CIVILIZÁCIA

TIMOTHY SNYDER

CESTA DO NESLOBODY

RUSKO, EURÓPA, AMERIKA

Rusko bolo trvalou obeťou „kontinentálnej blokády“ zo strany Európy. V Il'jinovom ponímaní „ruský národ od jeho úplného obrátenia sa na kresťanstvo mohol hovoriť o takmer tisícročí historického utrpenia“. Rusko nikomu neublízuje; ublížiť možno len Rusku.

premedia

MODERNÉ DEJINY

premedia

Knihy Timothyho Snydera v slovenčine

Krvavé územie: Európa medzi Hitlerom a Stalinom

Čierna zem: Holokaust ako história a varovanie

O tyránii: Dvadsať ponaučení z 20. storočia

TIMOTHY SNYDER

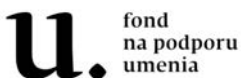
Cesta do neslobody

Rusko, Európa, Amerika

Z angličtiny preložil Igor Slobodník

Edícia CIVILIZÁCIA, šiesty zväzok

Vydanie knihy z verejných zdrojov
podporil Fond na podporu umenia

Timothy Snyder: Cesta do neslobody. Rusko, Európa, Amerika

Prvé vydanie

Copyright © 2018 by Timothy Snyder

All rights reserved.

Translation © Igor Slobodník, 2018

Slovak edition © Vydavateľstvo Premedia, 2018

Mapy: Beehive Mapping

Strana 40: (ľavá) fotografia Vladimíra Il'jiča Lenina z r. 1917: Universal History Archive/Getty Images; (pravá) fotografia Ivana Alexandroviča

Il'jina z r. 1920: Fine Art Images/Heritage Images/Getty Images

Strana 148: obrázky dvoch vlajok: Konstantinks/Getty Images

Strana 156: Paul Celan, Mohn und Gedächtnis © 1952, Deutsche Verlags-Anstalt, München, súčasť vydavateľskej skupiny Verlagsgruppe Random

House GmbH

ISBN 978-80-8159-598-1

Venované novinárom, hrdinom našich čias

Obsah

	ÚVOD	9
PRVÁ KAPITOLA	Individualizmus – alebo totalitarizmus	22
DRUHÁ KAPITOLA	Úspech – alebo zlyhanie	43
TRETIA KAPITOLA	Integrácia – alebo ríša	72
ŠTVRTÁ KAPITOLA	Novátorstvo – alebo večnosť	112
PIATA KAPITOLA	Pravda – alebo lož	156
ŠIESTA KAPITOLA	Rovnosť – alebo oligarchia	210
	ZÁVER	268
	POĎAKOVANIE	271
	O AUTOROVI	274
	POZNÁMKY	275

ÚVOD [2010]

Môj syn sa narodil vo Viedni. Pôrod sa skomplikoval a hlavnou starostou ostatných prítomných žien – rakúskej pôrodníčky a jej poľskej asistentky – bolo bábätko. Keď novorodenec po prvý raz nabral vzduch do pľúc, dali ho na chvíľu podržať matke, ale vzápätí ju už museli previezť na operačnú sálu. Ewa, poľská sestrička, mi dieťa odovzdala. Spolu so synčekom sme sa v tom, čo vzápätí nasledovalo, trochu stratili, ale udatne sme držali spolu. Hľadel do stropu ešte rozostrenými fialovými očkami, zatiaľ čo popri nás pobiehali chirurgovia a všetko splynulo: ozvena krokov na podlahe, mihotajúce sa rúška, poletujúce operačné plášte.

Nasledujúci deň sa zdal byť svet v poriadku. Sestričky mi nakázali, aby som nemocničnú izbu opustil v riadnom čase, teda o piatej popoludní, matka aj dojča ostanú až do nasledujúceho rána v ich opatere. Až teraz, trochu oneskorene, som mejlom stihol rozoslať oznámenie o narodení syna. Niektorí priatelia si dobrú zvesť prečítali v okamihu, ako sa dozvedeli o nešťastí, ktoré iných pripravilo o život. Istý priateľ, vedecký kolega, s ktorým som sa zoznámil pred mnohými rokmi vo Viedni, v to ráno na varšavskom letisku nastupoval do lietadla. Moja správa k nemu smerovala rýchlosťou svetla, ale nikdy ho už nemala dosiahnuť.

ROK 2010 sa stal rokom úvah. Finančná kríza pred dvomi rokmi vymazala veľkú časť svetového bohatstva a z váhavého hospodárskeho oživenia ťažili najmä bohatí. Prezidentom Spojených štátov bol Afroameričan. Veľké európske dobrodružstvo prvej dekády 21. storočia, ktorá nám priniesla rozšírenie Európskej únie na východ, sa zdalo byť za nami. Prvé desaťročie v novom tisícročí, dve desaťročia po páde komunizmu v Európe a takmer sedem desaťročí po

skončení druhej svetovej vojny – zdalo sa, že rok 2010 sa ponúka ako vhodný okamih na bilancovanie.

Ten rok sme so starším mužom, ktorému ostávalo už len niekoľko mesiacov života, pripravovali spoločnú knihu. Tonyho Judta som obdivoval najmä pre jeho dielo *Po vojne* (v slovenčine *Povojnová Európa: história po roku 1945*, vyd. Slovart Bratislava, 2007) vydané roku 2005. Opisuje v ňom nesamozrejmý úspech Európskej únie, ktorej sa podarilo pozbierať úlomky veľkých európskych ríš a vytvoriť z nich najsilnejšiu svetovú ekonomiku a najväčšie svetové územie slobody. Autor knihu uzatvára úvahou o kultúre pripomínania si holokaustu európskych židov. V 21. storočí podľa neho nepostačia demokratické procesy a peniaze: slušná politika sa bude musieť konfrontovať aj s dejinami hrôzy.

Roku 2008 Tony ochorel na amyotrofickú laterálnu sklerózu (ALS, Lou Gehrigova choroba), degeneratívne neurologické ochorenie. Vedel, že umiera, uväznený v tele, ktoré prestávalo poslúchať jeho mozog. Keď Tony stratil vládu nad rukami, začali sme naše rozhovory na témy 20. storočia nahrávať. V diskusiách roku 2009 nás oboch znepokojovalo presvedčenie americkej elity, že kapitalizmus je nemenný a triumf demokracie neodvratný. Tony v minulosti písal o nezodpovedných intelektuáloch, ktorí v uplynulom storočí asistovali pri nástupe a upevnení totalitarizmu. V rozhovoroch vyjadroval obavy nad novým druhom nezodpovednosti: úplným odmietaním neortodoxného myslenia, ktoré splošťovalo diskusiu, umŕtvovalo politiku a nerovnosť menilo na normu.

V čase našich rozhovorov som pracoval na knihe zachytávajúcej dejiny politicky motivovaného masového vraždenia v Európe 30-tych a 40-tych rokov, za ktoré nesú zodpovednosť nacistické Nemecko a Sovietsky zväz. Tieto dejiny sa začali národmi a ich domovinou, najmä Židmi, Bielorusmi, Ukrajincami, Rusmi, príslušníkmi pobaltských národov a Poliakmi, ktorí zakúsili oba režimy, keďže žili na území, kde jednu totalitnú moc vystriedala druhá. Hoci bola atmosféra knihy ponurá – hovorí o plánovitom hladomore, popravných čatách a plynových komorách – vychádzala z optimistického predpokladu, že motívy masového vraždenia možno určiť aj po rokoch a slová mŕtvych neostanú zabudnuté. Pravdivý príbeh možno rozpovedať a ľudstvo si z neho môže vziať ponaučenie.

Jednu kapitolu som venoval zásadnému zlomu 20. storočia: spojenectvu nacistov a Sovietov, ktorým sa začala druhá svetová vojna v Európe. V septembri 1939 nacistické Nemecko a Sovietsky zväz spoločne napadli Poľsko, motívom pre jedných aj druhých bolo zničiť poľský štát a vyhladiť poľskú politickú triedu. V apríli 1940 sovietska tajná polícia zavraždila 21 892 poľských vojnových zajatcov, väčšinou vzdelancov, dôstojníkov povolaných zo zálohy. Mužov (a spolu s nimi aj jednu ženu) zavraždili ranou do zátylku na piatich popraviškách; jedným z nich bol Katynský les neďaleko ruského Smolenska vo vtedajšom Sovietskom zväze. Katynský masaker sa pre Poliakov stal univerzálnym symbolom sovietskeho útlaku.

Po druhej svetovej vojne sa v Poľsku presadil komunistický režim a štát sa zmenil na sovietsky satelit, takže o Katyni sa hovoriť nedalo. Až po rozpade Sovietskeho zväzu roku 1991 mohli historici objasniť, čo sa presne stalo. Sovietske dokumenty rozptýlili akékoľvek pochybnosti: masová vražda bola dielom systematickej sovietskej politiky a osobne ju schválil Josif Stalin. Nová Ruská federácia od zániku Sovietskeho zväzu zápasila s úlohou vyrovnáť sa s dedičstvom stalinského teroru. Tretieho februára 2010, práve keď som dopisoval knihu *Krvavé územie* (po slovensky vyšla roku 2013 vo vydavateľstve Premedia), ruský premiér poľského partnera prekvapil návrhom na spoločné pripomenutie si masovej vraždy v Katyni v aprílovom termíne, teda na sedemdesiate výročie zločinu. Svoju knihu som vydavateľovi poslal pred polnocou na 1. apríla, teda deň predtým, ako sa mal narodiť syn. Siedmeho apríla Rusko navštívila poľská vládna delegácia vedená premiérom. Nasledujúceho dňa mi manželka porodila syna.

A o dva dni neskôr do Ruska odletela druhá poľská delegácia. Viedol ju prezident sprevádzaný manželkou, jej členmi bola poľská generalita, poslanci Sejmu, občianski aktivisti, kňazi a pozostalí po obetiach katynského vraždenia roku 1940. Súčasťou delegácie bol Tomek Merta, môj priateľ, brilantný, obdivuhodný politický teoretik, ktorý ako námestník ministra kultúry zodpovedal za prípravu oficiálneho spomienkového aktu. Tomek na palubu lietadla nastúpil skoré sobotné ráno 10. apríla. Zrútilo sa o 8 hodine 41 minúte, krátko pred pristátím na ruskom vojenskom letisku v Smolensku. Nehodu nik neprežil. V nemocničnej izbe viedenskej pôrodnice zazvonil telefón a izbou sa rozľahol výkrik poľskej prvorodičky.

Nasledujúci večer som si čítal odpovede na oznámenie o narodení syna. Jeden z priateľov si nebol istý, či som zdolaný presilou vlastného šťastia tragédiu zaregistroval: „Chcem Ťa ušetriť neprijemnej situácie, a preto Ti píšem, že zahynul Tomek Merta.“ Iný priateľ, ktorého meno figurovalo na zozname pasažierov, mi oznamoval, že si na poslednú chvíľu cestu rozmyslel a ostal doma. Jeho manželka mala o niekoľko týždňov termín pôrodu.

Mejl uzavrel vetou: „Od tohto okamihu už nebude nič ako dosiaľ.“

MATHY v rakúskych pôrodniciach ostávajú štyri dni, takže ich sestry stihnú naučiť, ako novorodenca dojsť, kúpať a ošetrovať. To je dostatočný čas, aby sa rodiny spoznali, aby si rodičia uvedomili, ktoré jazyky majú spoločné, aby sa zahĺbili do rozhovorov. Poľská časť dočasného osadenstva nemocničnej izby na druhý deň rozvíjala úvahy o sprisahaní. Medzičasom táto teória nadobudla konkrétnejšiu podobu: lietadlo zostrelili Rusi; poľská vláda bola súčasťou sprisahania, ktoré malo za cieľ zavraždiť poľského prezidenta, člena konkurenčnej politickej strany. Čerstvá poľská matka sa ma spýtala na názor. Povedal som jej, že to všetko znie veľmi nepravdepodobne.

Nasledujúci deň moju rodinu prepustili do domácej opatery. Zatiaľ čo dieťa pokojne spalo v košíku, napísal som o Tomekovi dva články: jedným z nich bol nekrológ v poľštine, druhým text rekapitulujúci smolenské nešťastie v angličtine, ktorý sa končil optimistickými slovami na adresu Ruska. Poľský prezident prišiel o život v Rusku, riskoval, lebo nechcel zmeškať spomienkové podujatie venované zločinu spáchanému na ruskej pôde. Vyjadril som nádej, že ruský premiér, ktorý sa volal Vladimir Putin, túto smutnú príležitosť využije a pristúpi k širšiemu zhodnoteniu dejín stalinizmu. Myslím, že to bol v kontexte všeobecného zármutku v apríli 2010 rozumný apel; v pokuse predpovedať ďalší vývin som sa hlbšie zmýliť nemohol.

Od tej chvíle bolo skutočne všetko iné. Putin, ktorý si pred prevzatím premiérskeho kresla odkrútil dve funkčné obdobia ako prezident, v septembri 2011 oznámil zámer stať sa prezidentom po tretí raz. Jeho strane sa v parlamentných voľbách v decembri 2011 veľmi nedarilo, v Dume však získala väčšinu. Putin sa v máji

2012 na základe volieb, ktorých regulárnosť vyvolávala otázky, stal opäť prezidentom. Následne urobil všetko pre to, aby diskusie o sovietskej minulosti – jednu z nich v prípade Katyne sám inicioval – boli posudzované ako trestný čin. V Poľsku smolenská tragédia na jeden deň spoločnosť zjednotila, a potom ju na roky rozčesla. Posadnutosť nešťastím z apríla 2010 postupne rástla, vytesňujúc katynskú masakru, ktorú si chceli obeť leteckej katastrofy vlastne pripomenúť, ba čo viac, vytesňujúc všetky prípady poľského utrpenia. Poľsko a Rusko sa prestali zapodievať vlastnými dejinami. Časy sa menili. Možno sa však menilo len naše vnímanie času.

Potom sa obloha nad Európskou úniou zatiahla. Naša viedenská pôrodnica, kde všetky náklady uhradia z cenovo dostupného nemocenského poistenia, dobre ilustruje úspech európskeho projektu. Je príkladom služieb pokladaných vo väčšine Európy za samozrejmosť, zatiaľ čo v Spojených štátoch je čosi podobné nepredstaviteľné. To isté možno povedať o čistom, rýchlom a spoľahlivom metre, ktoré som využíval na dochádzanie do nemocnice: normálne v Európe, nedosiahnuteľný ideál v Spojených štátoch. Roku 2013 sa Rusko rozhodlo pre konfrontáciu s Európskou úniou, odmietlo ju ako úpadkovú a nepriateľskú. Jej úspech by mohol Rusov priviesť na myšlienku, že niekdajšie impériá sa môžu zmeniť na blahobytné demokracie. EÚ sa preto náhle ocitla v ohrození.

Keď Ukrajina, krajina susediaca s Ruskom, začala prejavovať záujem o priblíženie sa k Európskej únii, Rusko ju roku 2014 napadlo a anektovalo časť jej územia. Roku 2015 bolo už Rusko schopné dovtedy nevídané ťaženie v kybernetickom priestore rozšíriť aj za hranice Ukrajiny, na Európsku úniu a Spojené štáty, pričom ruku k dielu priložilo aj množstvo Európanov a Američanov. Roku 2016 britskí voliči hlasovali za odchod z Európskej únie, v správnosti tejto voľby ich dlhodobo utvrďovala Moskva, a Američania si zvolili za prezidenta Donalda Trumpa, čo bolo ruským cieľom. K mnohým nedostatkom nového amerického prezidenta patrí neschopnosť uvažovať v dejinných súvislostiach: nedokázal si dôstojne pripomenúť holokaust, keď mal na to príležitosť, ani odsúdiť domácich nacistov.

Dvadsať storočie bolo už dávno za nami a my sme si z neho nevzali nijaké ponaučenie. V Rusku, Európe aj Amerike nastupoval nový druh politiky, nová nesloboda hodná nových časov.

DVA ČLÁNKY o smolenskom nešťastí som napísal na základe dlhoročného premýšľania o politike života a smrti, v noci, keď sa zazdalo, že hranica oddelujúca dva pojmy je mimoriadne tenká. „Tvoje šťastie uprostred toľkého nešťastia...“ napísal mi priateľ, jedno i druhé bolo akési nezaslúžené. Začiatky a konce sa k sebe priblížili na dotyk, akoby sa ocitli v nesprávnom poradí, smrť predbehla život, umieranie predbehlo jestvovanie; doba sa vymkla z kĺbov.

V apríli 2010 či krátko po ňom sa zmenila povaha ľudstva. Keď som písal oznámenie o narodení môjho prvého dieťaťa, musel som si v kancelárii sadnúť k počítaču; smartfóny ešte neboli také rozšírené. Reakcie prichádzali v priebehu niekoľkých dní a týždňov, nie naraz. Kým sa mi o dva roky narodila dcéra, všetko sa zmenilo: vlastniť smartfón bolo normálne a odpovede prišli buď okamžite, alebo už neprišli nikdy. Je veľký rozdiel mať jedno dieťa a mať deti dve, myslím si však, že čas sa začiatkom druhej dekády 21. storočia odrazu stal fragmentovanejší a nepostihnuteľnejší pre nás všetkých.

Technika, ktorá nám sľubovala poskytnúť viac voľného času, nás oň začala oberať. So stratou schopnosti sústrediť sa a spomenúť si nám náhle všetko pripadalo nové. Po Tonyho smrti v auguste 2010 som absolvoval turné, v rámci ktorého som o spoločne napísanej knihe, Tony jej dal názov *Premýšľanie o 20. storočí* (po česky *Intelektuál ve dvacátém století*, roku 2013 vydal Prostor, Praha), diskutoval s verejnosťou. Počas putovania Spojenými štátmi som si uvedomil, že téma knihy je nadobro zabudnutá. V hotelových izbách som občas sledoval, ako sa ruské televízne kanály pohrávajú s traumatizujúcimi rasovými dejinami Spojených štátov a naznačujú, že Barack Obama sa v skutočnosti narodil v Afrike. Zarazilo ma, keď sa tejto témy nedlho potom chytil istý americký zabávač menom Donald Trump.

Američania a Európania sa v novom storočí nechali opantať príbehom o „konci dejín“, čím si, čo budem nazývať *politika nevyhnutnosti*, pocitom, že budúcnosť je len ešte bohatším vydaním súčasnosti, presvedčením, že ľudstvo spoznalo zákony pokroku, že nijaké alternatívy vlastne nejestvujú, a preto netreba robiť nič. V americkej kapitalistickej verzii tohto príbehu nám príroda darovala trh, ten nám daroval demokraciu, ktorá nám darovala šťastie. V jej európskej verzii nám dejiny darovali národy, ktoré si z dejín

20. storočia odniesli ponaučenie, že mier je dobrá vec, a preto si zvolili integráciu a blahobyť.

Pred pádom Sovietskeho zväzu, teda pred rokom 1991, vlastnú verziu politiky nevyhnutnosti pestoval komunizmus: príroda umožnila technický pokrok, technika vyvoláva spoločenské zmeny, tie vedú k revolúciám, revolúcie prinášajú naplnenie utópie. Keď sa ukázalo, že to nie je pravda, európski a americkí politici nevyhnutnosti triumfovali. Európania mali roku 1992 plné ruky práce s dokončením projektu Európskej únie. Američania argumentovali, že krach komunistického príbehu nevyhnutnosti potvrdil pravdivosť toho kapitalistického. Američania a Európania si ich verziu príbehu o nevyhnutnosti nahovárali ešte štvrtstoročie po páde komunizmu a pokolenie mileniálov vychovali bez zmyslu pre dejiny.

Americká politika nevyhnutnosti, ako napokon všetky podobné príbehy, odmietala fakty. Osud Ruska, Ukrajiny a Bieloruska po roku 1991 jasne ukázal, že krach toho-ktorého systému nevytvára *tabula rasa*, na ktorej prírodné sily vyformujú trhové ekonomiky, a tie nastolia ľudské práva. Irak mohol roku 2003 toto ponaučenie zvýrazniť, keby si podnecovatelia americkej nelegálnej vojny dali tú námahu a zamysleli sa nad jej katastrofálnymi dôsledkami. Finančná kríza roku 2008 a deregulácia príspevkov na volebnú kampaň v Spojených štátoch roku 2010 zvýšili vplyv boháčov a naopak znížili vplyv voličov. S prehĺbením hospodárskej nerovnosti a priblížením sa časových horizontov čoraz menej Američanov verilo, že budúcnosť v sebe ukrýva lepšiu verziu súčasnosti. Neprekvapuje preto, že Američania v podmienkach nefunkčného štátu neschopného poskytnúť základné spoločenské nehmotné statky, ktoré sú inde pokladané za samozrejmosť – vzdelanie, dôchodky, zdravotnú starostlivosť, dopravu, rodičovskú dovolenku, platený oddych – mohli podľahnúť každodenným sklamaniam a stratiť zmysel pre budúcnosť.

Kolaps politiky nevyhnutnosti prináša inú skúsenosť s časom, *politiku večnosti*. Kým koncept nevyhnutnosti sľubuje lepší svet pre každého, večnosť robí z národa protagonistu cyklicky sa opakujúceho príbehu prinášania obetí. Čas prestáva byť líniou pokračujúcou do budúcnosti, stáva sa kruhom, v ktorom sa dokola opakujú rovnaké hrozby z minulosti. V prípade nevyhnutnosti nik nenesie zodpovednosť, pretože všetci vieme, že detaily sa nejako samé od seba

utrasú a všetko sa obráti na dobré; v prípade večnosti nik nenesie zodpovednosť, pretože všetci vieme, že nech urobíme čokoľvek, nepriateľ sa aj tak znova vynorí. Politici večnosti sa nás usilujú presvedčiť, že vlády nedokážu pomôcť spoločnosti ako takej, môžu ju len ochrániť pred hrozbami. Pokrok kapituluje pred osudovosťou.

Politika večnosti v každodennej prevádzke znamená výrobu krízy a manipulovanie ňou vyvolanými emóciami. Politici večnosti – aby odpútali pozornosť od ich neschopnosti reformovať spoločnosť – vedú občana, aby v krátkych intervaloch pociťoval striedavo triumf a frustráciu, utápajúc budúcnosť v prítomnosti. V zahraničnej politike politici večnosti zhadzujú a prípadne negujú výdobytky iných štátov, ktoré by mohli ich občanom poslúžiť ako vzor. Politici večnosti pomocou technológií rozširujúcich politickú fikciu doma aj v zahraničí popierajú pravdu a usilujú sa život redukovať na spektakel a pocit.

V DRUHEJ dekáde nášho storočia sa toho udialo podstatne viac, než sme si stihli uvedomiť: séria rúťivých zemetrasení medzi pádom lietadla pri Smolensku a zvolením Donalda Trumpa za prezidenta predstavovala obdobie transformácie, ktoré sme však rozumom nedokázali postihnúť.

Nevyhnutnosť a večnosť premieňajú fakty na naratívy. Ľudia v zajatí teórie nevyhnutnosti vnímajú každý fakt ako záblesk nija-ko neovplyvňujúci celkový príbeh pokroku; ľudia, ktorí vyznávajú teóriu večnosti, každú novú udalosť vnímajú len ako ďalší príklad nikdy nekončiaceho ohrozenia. Obe kategórie však vytvárajú len zdanie dejín; obe kategórie dejiny popierajú. Politici nevyhnutnosti hlásajú, že details minulosti sú nepodstatné, pretože aj tak ich zomelú mlyny pokroku. Keď o minulosti hovoria politici večnosti, skáču z jedného časového bodu do druhého, preskakujú desaťročia a storočia, aby vytvorili mýtus oscilujúci medzi nevinnosťou a nebezpečenstvom. Vymýšľajú si cykly hrozieb z minulosti a vytvárajú tak fiktívne vzorce, ktoré následne potvrdzujú pravidelným umelým vytváraním krízových situácií a každodennými drámami.

Nevyhnutnosť a večnosť majú každá svoj osobitý propagandistický štýl. Politici vyznávajúci nevyhnutnosť fakty tvorivo aranžujú, aby vytvárali zdanie všeobecného blahobytu. Politici prisahajúci na

večnosť fakty potláčajú, aby utajili realitu, že ľudia v iných štátoch žijú slobodnejším a bohatším životom, ako aj tézu, že reformy možno robiť na základe poznatkov. Mnohé z toho, čo sa odohrávalo v druhej dekáde nášho storočia, bolo úmyselným vytváraním politickej fikcie, neúmerne nafúknutých príbehov, ktoré zaplnili priestor potrebný na pokojné uvažovanie. Nech už propaganda v tom-ktorom okamihu vytvára akýkoľvek vnem, nepredstavuje konečný súd dejín. Medzi spomienkou, ktorá v našom vedomí zanechá nejaký dojem, a dejinami, súvislosťami, ktoré – ak si to želáme – sa usilujeme vytvoriť, jestvuje rozdiel.

Táto kniha je pokusom znovu ovládnuť prítomnosť ako súčasť historického času a pomôcť tak politike, aby preň opäť získala cit. Znamená to usilovať sa pochopiť vzájomne prepojené udalosti súčasných svetových dejín: líniu, ktorá sa začína v Rusku a vedie do Spojených štátov, v čase, keď je spochybnená samotná faktickosť. Ruský vpád do Ukrajiny¹ roku 2014 bol pre Európsku úniu a Spojené štáty testom, či sú schopné odlíšiť realitu od fikcie. Pre mnohých Európanov a Američanov bolo pohodlnejšie spoľahnúť sa na vysvetlenia propagandistických fantómov, než sa postaviť na obranu platného právneho poriadku. Európania a Američania strácali čas

¹ Pozn. prekladateľa: Tu a ďalej (s výnimkou prípadov, keď je pôvodná väzba funkčná) používam formu „v Ukrajine“. Spojenie „na Ukrajine“ v očiach Ukrajincov kvôli jeho cielenému uvedeniu V. Putinom v júli 2013 (počas konferencie venovanej civilizačnej voľbe Ukrajiny v Kyjive ruský prezident predstavil koncepciu ruského, ukrajinského a bieloruského národa tvoriacich jednotný národ – podujatie spomína aj autor v poznámke k prvej kapitole) a následnému účelovému využívaniu ruským politickým a mediálnym establišmentom nadobudlo jasnú negatívnu konotáciu. V ruštine zámena predložky „na“ za „v“ Ukrajinu posúva do polohy územného celku a potláča jej medzinárodnoprávnu subjektivitu (čo do veľkej miery platí aj pre slovenčinu – porovnaj „na Slovensku – v Slovenskej republike“), resp. sa asociuje so znevažujúcim „na okraji, na kraji“ (Ruska). Používanie v slovenčine (mätúceho) zaužívaného spojenia by teda evokovalo presne to, čomu sú venované rozsiahle pasáže Snyderovej knihy: ruské rozhodnutie uprieť susednému národu právo na vlastnú zvrchovanú štátnosť (porovnaj aj voľnú analógiu, že by sa v poľštine na označenie Slovenska bežne používal poľský preklad v maďarčine často sa vyskytujúceho, hoci politicky nekorektného označenia *Felvidék*, teda čosi ako „Górna zemia“). Zvolený prekladateľský prístup korešponduje s rozhodnutím prepisovať ukrajinské zemepisné názvy a vlastné mená priamo z ukrajinjiny – pozri moju poznámku v druhej kapitole.

hľadaním odpovede na otázky, či naozaj možno hovoriť o vpáde, či je Ukrajina skutočne štátom a či si náhodou sama nekoledovala, aby sa stala obeťou vojenskej intervencie. Odhalilo to ich obrovskú zraniteľnosť, ktorú Rusko v Európskej únii aj Spojených štátoch čoskoro využije.

Dejiny ako disciplína sa začali konfrontáciou s vojnovou propagandou. Thoukydides v prvom historiografickom diele *Peloponézska vojna* prísne rozlišoval medzi hláseniami vodcov o podniknutých krokoch a skutočnými motívmi ich rozhodnutí. V súčasnosti, keď rastúca nerovnosť rozširuje priestor pre politickú fikciu, sa vysoko ceneným žánrom stáva investigatívna žurnalistika. Ruský vpád do Ukrajiny znamená začiatok jej renesancie. Odvážni ukrajinskí a ruskí reportéri prinášali správy z nebezpečných miest. Nezávislé novinárske iniciatívy sa v Rusku a Ukrajine zapodieávajú najmä kleptokratickým vládnutím a korupciou; takto pripravení novinári neskôr spravodajsky pokrývali vojnu.

TU, ČO sa v Rusku už stalo, je niečím, čo sa v Spojených štátoch a Európe ešte len môže stať: konsolidovanie masovej nerovnosti, nahradenie politiky propagandou, posun od politiky nevyhnutnosti k politike večnosti. Ruskí lídri vedia, ako Európanom a Američanom vystaviť pozvánku do večnosti, lebo ju navštívili ako prví. Pochopili slabosť Američanov a Európanov, pretože ju najprv odhalili a zneužili v prípade vlastných občanov.

Európanov a Američanov udalosti druhej dekády 21. storočia – posilnenie protidemokratickej politiky, konfrontačný kurz Ruska voči Európe a vpád do Ukrajiny, výsledok referenda o brexite, zvolenie Trumpa – prekvapili. Američania na prekvapenia reagujú dvomi spôsobmi: nahovoria si, že prekvapujúca udalosť sa v skutočnosti nestala, alebo sa uspokojia s tvrdením, že udalosť bola natoľko bezprecedentná, až sa vymyká nášmu chápaniu dejín. Bud' sa všetko nejako napraví, alebo je všetko natoľko zlé, že sa už beztak nedá nič urobiť. Prvá reakcia predstavuje obranný mechanizmus z inštrumentária politiky nevyhnutnosti. Druhý spôsob reagovania pripomína praskajúci zvuk, ktorý vydáva nevyhnutnosť krátko pred tým, ako sa zlomí a ustúpi večnosti. Politika nevyhnutnosti najprv nahlodá občiansku zodpovednosť, a keď sa ocitne zoči-voči vážnej

výzve, skolabuje a zmení sa na politiku večnosti. Mnohí Američania jedným alebo druhým spôsobom reagovali na zvolenie ruského kandidáta za prezidenta Spojených štátov.

V 90-tych rokoch minulého a v prvom desaťročí nášho storočia prúdili siločiary vplyvu zo západu na východ, čo sa tam prejavovalo uchytaním sa od Západu prevzatých modelov, nástupom angličtiny a rozšírením Európskej únie a Severoatlantickej aliancie (NATO). Neregulované niky amerického a európskeho kapitalizmu zatiaľ Rusov lákali do priestoru vymykajúceho sa zemepisnému označeniu na osi východ – západ, do sveta bankových účtov v daňových rajoch, schránkových firiem a anonymne uzatváraných obchodov, kde sa prepralo bohatstvo ukradnuté ruskému ľudu. Čiastočne aj z týchto dôvodov v prvej dekáde 21. storočia to bol naopak západ, ktorý bol viac ovplyvňovaný východom; výnimka zvaná daňové raje sa stala pravidlom a ruská politická fikcia prekročila hranice štátu. Thoukydides v *Peloponézskej vojne* písal o „oligarchii“ ako o *vláde niekoľkých* a dával ju do protikladu s „demokraciou“. Pre Aristotela „oligarchia“ znamenala *vládu malej skupiny bohatých*; pojem v tomto zmysle zažil renesanciu v ruštine 90-tych rokov uplynulého a neskôr celkom odôvodnene v angličtine druhej dekády nášho storočia.

Koncepty a praktiky sa presunuli z východu na západ. Príkladom je slovo „falošné“ známe zo slovného spojenia „falošné správy“: znie ako americký vynález a Donald Trump si nárokoval jeho autorstvo; pred tým, ako sa slovnému spojeniu začalo dariť v Spojených štátoch, sa však široko uchytilo v Rusku a Ukrajine. Označovala sa ním tvorba vymysleného textu tváriaceho sa ako novinársky útvar, ktorej cieľom bolo na jednej strane zahmlieť konkrétnu udalosť a na strane druhej zdiskreditovať žurnalistiku ako takú. Politici večnosti najprv falošné správy rozširujú, neskôr tvrdia, že falošné sú všetky správy a napokon, že skutočnými sú len ich spektakle. Ruská kampaň zahlcovania medzinárodného verejného priestoru politickou fikciou sa začala v Ukrajine roku 2014 a neskôr, roku 2015 sa rozšírila do Spojených štátov, kde roku 2016 napomohla zvoleniu konkrétneho kandidáta za prezidenta. Použitá technológia bola v oboch prípadoch rovnaká, časom sa však zdokonalila.

Rusko v druhom desaťročí 21. storočia predstavuje kleptokratický režim, ktorý sa usiluje o export politiky večnosti: o potlačenie